

Paisaje cultural

El patrimonio y los ciudadanos

■ Paisatge cultural El patrimoni i els ciutadans

El concepte de patrimoni ha anat evolucionant al llarg dels anys i ha incorporat nous tipus de béns, de manera que actualment conservem elements que fa uns anys ni tan sols ens hauriem plantejat de salvar. Si repassem fets concrets de la història local de molts pobles i ciutats del nostre país, ens adonem que no fa gaire temps es destruïen o es proposava que es destruïssin llocs que avui seria impensable destruir. Recordo que els anys seixanta, a Roses, on escric aquest article, es va proposar de destruir la ciutadella del segle XVIII i preservar-ne només alguns elements, com ara la porta d'entrada, per construir-hi després una urbanització. A Barcelona, on al final del segle XIX ja hi havia hagut una proposta de remodelació de Ciutat Vella semblant a la de Roses, els anys trenta el pla d'urbanisme de remodelació de la ciutat fet per Le Corbusier proposava destruir una bona part d'aquesta zona de la ciutat.

Malgrat tot, hi havia uns valors fonamentals que caracteritzaven els béns construïts que finalment acabaven essent considerats com una part del patrimoni cultural. Eren aquells que s'apreciaven com una obra d'art o que es consideraven antics, com ara les restes arqueològiques, o bé aquells que eren testimoni d'un fet històric rellevant, com ara la casa natal d'un personatge important. De fet, el que ha anat variant és el que es considera una obra d'art, la percepció d'antiguitat i el que es creu que és important per tal de deixar-ne testimoni.

Avui el concepte de *patrimoni* és molt més ampli i s'han relativitzat aquests tres grans valors; es defineix com "tot allò que s'ha heretat i que es considera que cal preservar per a les generacions futures". A això hem d'afegir-hi que les polítiques patrimonials no tan sols es plantegen salvar edificis o construccions, sinó que també consideren l'impacte d'aquesta preservació en les comunitats on es troben. S'entén que el manteniment d'elements patrimonials millora l'entorn, dona més qualitat de vida al lloc i ajuda a fomentar la identitat, l'estima i la cohesió de la gent que hi viu.

Un altre dels grans canvis de les polítiques patrimonials ha estat el fet d'ampliar la visió espacial per considerar no només els edificis individuals, sinó també el paisatge que generen.

La irrupció del patrimoni industrial ha tingut un paper destacat en aquests canvis. Aquest patrimoni, que en general no té una arquitectura excepcional ni és gaire antic, té el valor de ser el testimoni d'unes formes de producció i d'un món del treball d'una època passada que, a més, va tenir la importància de canviar la humanitat. Abans aquest valor de testimoni de la vida quotidiana no era gaire considerat, llevat d'alguns llocs relacionats amb l'etnologia de cultures preindustrials. A conseqüència d'aquestes característiques no acadèmiques del patrimoni industrial, ha estat la iniciativa de persones que pertanyen a les comunitats locals la que ha aconseguit impulsar la patrimonialització de bona part dels edificis

■ Cultural landscape Heritage and citizens

The concept of heritage has evolved over the years to incorporate new types of sites so that, these days, elements are being conserved that would not even have been considered a few years ago. If we review specific cases in the local history of many towns and villages in our country, we realize that not so long ago, sites were destroyed or proposed for destruction that would now be unthinkable. I remember that in the 1960s in Roses, where I am writing this article, it was proposed that the 18th-century citadel be destroyed, preserving just a few elements such as the gateway, to build a residential estate. In Barcelona, where the late 19th century had seen a similar proposal to remodel the old town, the Urban Development Plan drawn up by Le Corbusier to remodel the city proposed destroying much of this area of the city.

Nonetheless, there were a series of fundamental values that characterized built sites that finally came to be considered part of cultural heritage. They were appreciated as a work of art or considered old, such as archaeological remains, or those that marked a relevant historical event, such as the house where an important person was born. What has in fact changed is what is understood by work of art, the perception of age and what is considered important enough to be commemorated.

Today, the concept of heritage is much broader and these three main values have been relativized; it is defined as "everything that has been handed down and is considered worth preserving for future generations". To this, we have to add that heritage policies not only set out to save buildings or constructions, they also consider the impact of this preservation on the communities in which they are situated. There is a realization that maintenance of heritage elements improves the environment, gives improved quality of life to the place and encourages the identity, respect and cohesion of the people who live there.

Another major change in heritage policies is the extension of scope to consider not only individual buildings, but also the landscape that they generate.

The inclusion of industrial heritage has played a major role in these changes. This heritage, which tends to be neither exceptional in architecture terms nor very old, has the value of paying testimony to forms of production and a world of work of a past age that was also important in changing humankind. Previously, this testimonial value of everyday life was not highly considered, except in some places related to the ethnology of preindustrial cultures. Due to the non-academic characteristics of industrial heritage, the consideration as heritage of many industrial buildings has been the initiative of individuals in local communities, and rarely promoted by official heritage institutions.

■

El concepto de patrimonio ha evolucionado a lo largo de los años incorporando nuevos tipos de bienes, de modo que actualmente se conservan elementos que hace unos años ni siquiera se hubiera planteado salvar. Repasando hechos concretos de la historia local de muchos pueblos y ciudades de nuestro país, nos percatamos de que no hace tanto tiempo se destruían o se proponía que se destruyeran sitios que hoy sería impensable destruir. Recuerdo que en los años sesenta, en Roses, donde estoy escribiendo este artículo, se propuso destruir la ciutadella del siglo XVIII preservando sólo algunos elementos, como la puerta de entrada, para construir después una urbanización. En Barcelona, donde a finales del siglo XIX ya había habido una propuesta de remodelación del casco antiguo similar a la de Roses, en los años treinta el plan de urbanismo de remodelación de la ciudad realizado por Le Corbusier destruía una buena parte de esa zona de la ciudad.

A pesar de todo, había unos valores fundamentales que caracterizaban los bienes construidos que finalmente acababan por ser considerados como parte del patrimonio cultural. Eran aquellos que se apreciaban como una obra de arte o aquellos que se consideraban como antiguos, como por ejemplo los restos arqueológicos, o bien aquellos que eran testimonio de un hecho histórico relevante, como la casa natal de un importante personaje. De hecho, lo que ha ido variando es lo que se considera obra de arte, la percepción de antigüedad y lo que se tiene por importante para dejar testimonio de ello.

Hoy el concepto de *patrimonio* es mucho más amplio y se han relativizado estos tres grandes valores; se define como "todo aquello que se ha heredado y que se considera que debe preservarse para las futuras generaciones". A ello hay que añadir que las políticas patrimoniales no sólo se plantean salvar edificios o construcciones, sino que también consideran el impacto de esta preservación en las comunidades donde están situados. Se entiende que el mantenimiento de elementos patrimoniales mejora el entorno, da más calidad de vida al lugar y ayuda a fomentar la identidad, la estima y la cohesión de la gente que allí vive.

Otro de los grandes cambios de las políticas patrimoniales ha sido el de ampliar la visión espacial para considerar no sólo los edificios individuales, sino también el paisaje que generan.

La irrupción del patrimonio industrial ha desempeñado un papel destacado en estos cambios. Este patrimonio, que en general no tiene una arquitectura excepcional ni es muy antiguo, tiene el valor de ser el testimonio de unas formas de producción y de un mundo del trabajo de una época pasada que, además, tuvo la importancia de cambiar la humanidad. Anteriormente este valor de testimonio de la vida cotidiana no era muy considerado, excepto en algunos lugares relacionados con la etnología de culturas preindustriales. Como consecuencia de estas características no académicas del patrimonio industrial, ha sido

industrials que existeixen avui, i poques vegades ha estat impulsada per institucions patrimonials oficials.

El patrimoni industrial també ha contribuït a implantar el concepte de *paisatge cultural*, perquè per a comprendre el fenomen de la industrialització d'un lloc cal entendre les relacions entre els diversos indrets del territori: llocs productius, fonts energètiques, habitatge dels treballadors, mitjans de comunicació... Moltes de les iniciatives dutes a terme a diverses parts del món han començat amb la consideració del territori.

Els béns de la indústria es van començar a valorar a partir dels anys seixanta del segle passat, poc després que s'hagués posat en marxa una altra gran revolució social i econòmica, que ens ha dut a la societat actual i que hem convingut a anomenar *societat de la informació*. En aquests quaranta anys, el patrimoni industrial ha estat acceptat per totes les administracions i entitats culturals de bona part dels països del món i la Unesco mateix ja fa uns quants anys que inclou elements industrials a la llista del Patrimoni de la Humanitat. Al juny passat van entrar en aquesta llista les mines de coure de Sewell (Xile), el pont de Biscaia i les mines d'estany de Cornualla i West Devon (Anglaterra).

Actualment, la discussió sobre el que s'ha de considerar patrimoni va més enllà, en el sentit que l'acceptació dels béns materials per part dels ciutadans com a emblemes o elements d'identitat del seu poble, la seva ciutat o el seu barri est més en compte. La qual cosa implica que, a les propostes de declaració d'un bé patrimonial, també es valora el que la gent sent com una cosa seva i que pertany a la història de la comunitat, sense que això impliqui un menyspreu dels criteris acadèmics sobre la seva importància estètica, l'antiguitat o el seu valor de testimoni d'un fet històric.

En aquest sentit, un bé material pot esdevenir un emblema de la comunitat si la població de l'entorn pren consciència de la seva importància. D'això podem inferir que un bé patrimonial no ho és tan sols per les seves qualitats constructives o pel fet de ser un testimoni de la història, sinó que també el podem considerar com a tal pel sol fet que els habitants del seu entorn l'hagin apreciat com una cosa molt intrínseca del paisatge de la comunitat.

A Anglaterra, aquesta reflexió ha causat que la casa paterna del *beatle* Paul McCartney, a Liverpool, i un temple sikh de Bradford, hagin quedat inclosos a la llista del patrimoni d'Anglaterra.

A Catalunya, la fàbrica de Can Ricart al Poblenou de Barcelona, que fins no fa gaire era completament desconeguda, ha estat acceptada pels veïns com l'emblema més important de la seva història industrial per ser el primer gran complex a vapor del Poblenou i el darrer conjunt d'aquesta magnitud que queda al barri. A això hem d'afegir-hi que és, després del Vapor Vell de Sants, el gran testimoni de la primera industrialització de Barcelona, a més de tenir valor constructiu, ja que és una de les poques indústries que queden d'influència francesa, en la qual van intervenir arquitectes com ara Josep Oriol Bernadet i Josep Fontserè.

La industrialització de Barcelona va començar a la Ciutat Vella, i sobretot al Raval, on es van concentrar una gran quantitat d'indústries. Fou allà on es va construir el 1832 la

Industrial heritage has also contributed to the implantation of the concept of cultural landscape, because to understand the phenomenon of industrialization of a place, it is necessary to understand the relations between various sites in the territory (production sites, energy sources, worker housing, media, etc.) and many of the initiatives carried out in various parts of the world started by looking at the territory.

Industrial heritage sites began to be valued in the 1960s, shortly after the start of another great social and economic revolution that has produced today's society, which has come to be known as the information society. In these 40 years, industrial heritage has been accepted by all the administrations and cultural bodies of many of the world's countries and even the UNESCO, which for some years now has included industrial elements in the World Heritage listing. Last June, the list was joined by the copper mines in Sewell (Chile), Vizcaya Bridge and the tin mines in Cornwall and West Devon (England).

Today, the discussion as to what should be considered heritage goes further, in that the acceptance of tangible heritage by citizens as emblems or elements of identity of their village, town, city or neighbourhood is taken more into account. This means that the proposed declaration of a heritage property also attaches importance to what people feel to belong to them and to the history of their community, with no detriment to academic criteria as to its aesthetic importance, antiquity or value as testimony of a historical event.

By this token, a tangible heritage property can become an emblem of the community as a result of the local population's awareness of its importance. A property can be considered heritage not only for its construction qualities or as historical testimony, but also because the people who live in its vicinity see it as something intrinsic to the landscape of their community.

In England, this reflection has led to the house in Liverpool where Paul McCartney was born and a Sikh temple in Bradford being included on the heritage list.

In Catalonia, the Can Ricart factory in Barcelona's Poblenou, until recently completely unknown, has been accepted by local residents as the most important emblem of their industrial history, for being the first large steam-fuelled complex in Poblenou and the last remaining site of this magnitude in the district. It is also, after the Vapor Vell in Sants, a foremost testimony of the early industrialization of Barcelona and is valuable in construction terms as one of the few remaining industries of French influence, involving the intervention of architects such as Josep Oriol Bernadet and Josep Fontserè.

The industrialization of Barcelona began in the old town, particularly in the Raval, where a great many industries were concentrated. It was there that Catalonia's first steam-powered industry, the Bonaplata factory, was built in 1832. The same district conserves various industrial buildings, which, though requiring further study, have at least been highlighted. Most of them are now used as housing, and none is of more note than the others.

The first large industry established beyond the town walls was the Güell family's Vapor

la iniciativa de personas pertenecientes a las comunidades locales la que ha logrado impulsar la patrimonialización de gran parte de los edificios industriales que hoy existen y pocas veces ha sido impulsada por instituciones patrimoniales oficiales.

El patrimonio industrial también ha contribuido a implantar el concepto de *paisaje cultural*, porque para comprender el fenómeno de la industrialización de un lugar hay que entender las relaciones entre diversos sitios del territorio: lugares productivos, fuentes energéticas, vivienda de los trabajadores, medios de comunicación... Muchas de las iniciativas realizadas en varias partes del mundo han empezado considerando el territorio.

Los bienes de la industria se comenzaron a valorar a partir de los años sesenta del pasado siglo, poco después de haberse iniciado otra gran revolución social y económica, que nos ha llevado a la sociedad actual y que se ha acordado en llamar sociedad de la información. En estos cuarenta años, el patrimonio industrial ha sido aceptado por todas las administraciones y entidades culturales de gran parte de los países del mundo, y la propia Unesco ya hace unos años que incluye elementos industriales en la lista del Patrimonio de la Humanidad. El pasado junio entraron en esa lista las minas de cobre de Sewell (Chile), el puente de Vizcaya y las minas de estaño de Cornualles y West Devon (Inglaterra).

Actualmente, la discusión sobre lo que debe considerarse patrimonio va más lejos, en el sentido de que la aceptación de los bienes materiales por parte de los ciudadanos como emblemas o elementos de identidad de su pueblo, ciudad o barrio se tiene más en cuenta. Lo que implica que, en las propuestas de declaración de un bien patrimonial, también se valora lo que la gente siente como algo suyo y que pertenece a la historia de su comunidad, sin que ello signifique un menoscabo de los criterios académicos sobre su importancia estética, su antigüedad o su valor de testimonio de un hecho histórico.

En este sentido, un bien material puede devenir un emblema de la comunidad por la toma de conciencia de su importancia por parte de la población de su entorno. De ello se infiere que un bien patrimonial no sólo lo es por sus cualidades constructivas o por ser un testimonio de la historia, sino que también puede considerarse como tal por el solo hecho de que los habitantes de su entorno lo hayan apreciado como algo muy intrínseco del paisaje de su comunidad.

En Inglaterra, esta reflexión ha llevado a que la casa paterna del *beatle* Paul McCartney, en Liverpool, y un templo sij de Bradford se hayan incluido en la lista del patrimonio de Inglaterra.

En Cataluña, la fàbrica de Can Ricart en el Poblenou de Barcelona, que hasta hace poco era completamente desconocida, ha sido aceptada por los vecinos como el emblema más importante de su historia industrial por ser el primer gran complejo a vapor del Poblenou y por ser el último conjunto de esta magnitud que queda en el barrio. A ello hemos de añadir que es, después del Vapor Vell de Sants, el gran testimonio de la primera industrialización de Barcelona, además de tener valor constructivo por ser una de las pocas industrias que quedan de influencia francesa, en la que intervinieron arquitectos como Josep Oriol Bernadet y Josep Fontserè.

La industrialización de Barcelona empezó en Ciutat Vella, y en especial en el Raval, donde se concentraron una gran cantidad de industrias. Fue allí donde se construyó

